

אמנון שפירא

לשוןות ב מגע

תנועת קיבוץ בני אדם דוברו שפה אחת אל ארץ אחרת לשם כיבוש, מסחר או התיישבות היא האירוע הרגיל הגורם לשתי מערכות לשון להיפגש אצל אחד. לשונות או קטיעי לשון עשויים לנوع מקום למקום בכוח התפשטותה של תרבות חומרית או רוחנית (אמנות, מדע, מוסר, דת וכו'ב) שלאו דוקא קשורה בתנועת אוכלוסין. דוגמאות מובהקות לזאת – התפשטותה של השפעת הסינית בקוריאה, יפן ווייטנאם, הסאנסקריט בסיאם, בורמה וקאמבודיה, הערבית בארץות האסלאם והיוונית והרומית בארצות אירופה. שאלת מלים כגון לונה פארק או גול בלשוננו אינה בהכרח פרי מפגש עם דוברו הלשונות המשאלות או מעבר באמצעות דוברים דולשוניים של ממש.

יש לציין שככל התופעות הקשורות לשונות ב מגע אין מוגבלות לשונות המוגדרות לשונות עצמאיות, שונות זו מזו, על-פי תחוותם החברתיות של הדוברים, העשויה להתבטא בתקן, באורתוגרפיה או בפונטיקה, או שחוسر דמיון מספיק בין הלשונות מחיב לראות בהן לשונות עצמאיות. גם פגישתו של הילד בלשון הבוגרים, פגישה הגורמת לידי שימיר את לשונו בלשונים, אם כי תיתכן השפעה שלילית של לשון הילדים על לשון הבוגרים; גם מפגשו של דבר להג בלשון התקן, מפגש העשויה להסתיים בהמרת הלג בלשון התקן (וגם כאן תיתכן השפעה שלילית של הלג על לשון התקן) ובuczם כל שינוי בלשון הכרוך בהתקשרותה של תופעה מדוברם בעלי מעמד חברתי גבוה אל בעלי מעמד נמוך, או ממוקמות הנחותיים מרכזיים (כערבים הגדלות) אל השוליים, כל אלה הם מקרים של לשונות ב מגע.

התהיליכים הכרוכים ב מגע של לשונות משכו את תשומת לבם של בלשנים רבים. חוקר היידיש, אוריאל ווינריך, שעקב אחורי השתלבות דובריו יידיים בחברה הדוברת אנגלית בבריטניה, ייחד לשונות ב מגע מחקר מיוחד: *Languages in Contact* (ניו יורק, 1953), והקורס יכול לקרוא באותו ספר בהרחבה בעניינים הנזכרים בעלון זה בקצרה.

בקרים רבים בולטת עליונותה של לשון אחת על חברתה והלשון בעלת היוקה משפיעה על חברתה יותר ממה שהיא מושפעת ממנה. מעמדם

החברתי הגבוה של יוצאי אירופה בארץ עמי יוצאי ארצות ערב הביא לכך שרבים מבני עדות המזרח ויתרו על תכונות פונטיות, שנחשבו באופן رسمي למופתיות (הבחנה בין ח ל-כּ, בין ע ל-אּ), והעדיפו את דרכי הgingva של האשכנאים. סטודנטים ערבים הدواים העירה מכפר המשולש ממירם ב מהירה את ההגה /z/ כמו ב-צ'לבת, צ'דבאת, צ'יף חאלץ' בהגה /k/, כיון שהgingva ההגה /f/ תעורר גיהוץ. עם זה הצורך בחידוש עשוי להעיבר יסודות מהלשון הנמוכה אל הגבוהה לשמש בה עגה (=סָלֶנג).

שאילת יסודות מן הלשון העליונה מעלה את יokersתו של הדבר בחברתו, המקה האפניי הוא שהלשון הנמוכה היא לשון הילדים, בני המקום, והלשון העליונה היא לשון הכוושים. במקרים רבים יokersה שהלשון העליונה תדחק לאט-לאט את רגלי הלשון הנמוכה; למשל בימינו אלו הלשונות הקליטיות מperfיפות פרפורי גסיסה בגלל השתלוות האנגלית והצרפתית. ואולם בתולדות העמים מקרים שבהם הכוושים היו מייעוט מבוטל ולאחר שנות כיבוש רבות נעלמה הלשון העליונה. דוגמה לכך – הכיבוש הנורמאני של אנגליה בשנת 1066. הצרפתית הנורמאנית הייתה לשון היokersה של אנגליה מאות שנים ומצבה למשך יokersה היא תרומתה העצומה לאנגלית, שהייתה קיימת וועמדת גם כאשר לא נשאר עוד זכר לצרפתית הנורמאנית באנגליה של המאה הארבע-עשרה. סיעה להיעלמות של הצרפתית מאנגליה העובדה שהכוושים הנורמאנים היו גברים ונאלצו לשאת נשים מבנות הארץ.

שלא כרומית וכערבית, שזכו להתחפש על-פני שטחים נרחבים בכוח החרב, לא היקו הלשונות הגרמאניות שורש באזורי שודורה בהם הרומיות ונכbsו בידי השבטים הגרמאנים (הגראנקים, הויזיגוטים, הלאנוגברדים ואחרים) והוא הדין במונגולית בארצות כיבושיהם של המונגולים, ארצות שרמןן התרבותית עלתה על רמת הכוושים (סין, פרס, ארצות ערב). אונן "לשונות תרבות" שהתחפשו איננה כרכוה בתנועת אוכלוסין (בדרך כלל משמש הכתב כלי חשוב להפצתן) ישפיו על הלשונות המדוברות בייחוד בתחום אוצר המילים, אבל לא ידחוו את רגלייהן. קורותיה של תחיתת העברית הן היוצאה מן הכלל הבא למד על הכלל.

בקורתיהם של לשונות רבות העניינים מסתובבים. יokersה של לשון עליונה עשויה לרדת ואז יפסיק תהליך השאייה ממנה, ואם אורותם של היסודות השואלים עדיין ניכרת, עשוי להתחיל תהליך של פליטת היסודות

השאלים. כך לאחר אלפי שנים של שאילת מילים ערבית ופרסיות התחללה התרבות לדוחות אותן. לתהlik זה נלווה תהליך של אימוץ מילים צרפתיות. כל זאתה התופעה היא חלק מנגמה תרבותית כללית, שסימנה החיצוניים המובהקים הם שינוי הכתב מערבי לרומי, שינוי הקשור לשון, ושינויו שאינו קשור לשון, המרת הבגדים המסורתיים בגדדים מערביים.

בניסיונותי להמיר את לשונו בלשון עליונה עיקר מודעתו של הדבר ליחידות הנושא משמעות ("אוצר מילים" וצורות דקדוקים). הוא מנשה להמיר את היחידות הנראות לו שות ערך בלשונו ביחידות המקובלות בלשון העליונה. מודעתו פחותה להבדלים הפונטיקה, בתחביר ובתחומי המשמעות והשימוש של הצורנים – אלה נראהים לו "טבעיים", לא שרירותיים. יסודות רבים בתחום האלה עברו מלשונו, לשון הרקע, הסובסטרום, לשון העליונה.

אם נשווה את העברית הישראלית ה"כללית" (=הלא-מזרחת) לעברית של המקורות מתkopת חייתה של העברית, נמצא של מרבית ההבדלים שבתחום הפונטיקה, התחביר ותחומי המשמעות והשימוש של הצורנים יש אחיזה ביידיש, לשונות של רוב דוברי העברית החדשה בתקופת התגבשותה. אותן לשונות קלטיות שנסגו מפני האנגלית והצרפתית לא בטלו מן העולם לפני שתרמו תרומה נכבדה לשונות העליונות המנוצחות. למרכז הזמן של האנגלית תרמה הקלטית את ממד האקטואליות ("continuous"), שאין כדוגמתו בלשנות הגרמניות האחרות. אמנם יסודותיה הלקסיקליים של מערכת המספרים הצרפתית באים מהמערכת העשרונית הרומית, אך בין המספרים 70 ל-99 מתגנבת אל הצרפתית של צرفת השיטה הקלטית הבנויה על עשרים ("ששים ועשר", "ארבע-עשרים וחמש-עשרה" וכי"ב). הוואלונית והצרפתית השוויצארית מקיימות את השיטה העשונית בלי הפרעות.

בתהlik החיהת העברית הייתה מודעתה תרבותית רבה, שmittנה את חדיות היידים לעברית החדשה. כמה מהאחיותיה השמיות של העברית מגולות באופן בולט יותר יוצר יסודות לשון הרקע, כגון יסודות פורדים בארמית החדש של פורדיםstan ויסודות משפות פוש בלשוניתיה המשימות של חבט.

יקרה של ניסיונותיהם הנואשים של דוברי הלשון התחתונה לסלג לעצם את לשון היוקה يتלו מאמצים של דוברי השפה העליונה להתקשרות אל

דוברי השפה התחתונה בנוסחה "פְּשׁוֹטוֹתָה" של הלשון העליונה, שהיא מעין חיקוי לשון משתמשים בה דוברי הלשון התחתונה (בדומה למבוגרים המנסים לאמץ לשון ילדים בשיחות עם ילדים). סוג זהה של ז'רגון מכונה "פִּיגִ'ין" על שם של ה-*h-English* Pidgin, אותה אנגלית ששימשה במערב הרחוק קשר בין האירופים לבין הילדים, לשwon הרקע העיקרי של היא הסינית (המילה Pidgin משקפת כנראה את המלה business כפי שנשמעה בהגיית הילדים באזניהם של האירופים). אם הז'רגון הזה זוכה להפוך לשפט קשר בין בני לאומיים שונים נוהגים לכנות אותו *lingua franca* על שמו של אותו ז'רגון איטלקי ששימש בראשית הזמן החדש בنمלי אגן הים התיכון המזרחי. אותה *lingua franca* איננה לשונו הילידית של איש אלא שפת תקשורת מוחוץ לקבוצה הלשונית. אבל יקרה שציבור מסוים יותר על לשונותיו הילידיות לטובת שפת תקשורת החיצונית ואז יהפוך ה-"פִּיגִ'ין"

לשון קראולית. שם זה מקורו באמריקה הלטינית, וביחוד המכונה בו אותה צרפתית ששימשה לשון קשר עם תושבי האיטי עד שנעשתה לשון הילידית, ואף שצתתה להיעשות לשון כתוב, היא נחשבת שם לשון נחותה מהצרפתית המופתית.

ברור שהולדת העברית החדשה איננה שווה לתהליכי שתיארנו לעיל, שחרי העברית, ב嚷עה עם לשונות היהודים, איננה שפה שהיו לה דוברים יידיים שאתם ניסו דוברי לשונות היהודים ליצור קשר; ואך-על-פי כן יש קווי דמיון רבים בין אותו תהליך של הפיכת *lingua franca* לשון קראולית לבין הולדת העברית החדשה.

בתחום ההגאים רוחות מגע בין לשונות התופעה של חוסר הבחנה: הדבר איננו מבchein בין הגאים השונים זה מזה בשפה המשנית, שכן איננו מוצא להבחנה זו מקבילה בלשונו. תופעה זו היא מקור לא אכזב לבדיקות על מבטאו שלazar. בין דוברי העברית מהלכות בדיקות על חוסר הבחנה בין /k/ ל-/q/ אצל דוברי העברית (תקליטים של באך ותקליטים של בלאסטייק, או בומביי שבהווו לעומת בומביי שבאיטליה כסימן לאותיות ַ וָק בשיעור האנגלית של שיקחה אופיר), או בין /s/ ו-/z/ בפי יוצאי מארוקו (סִזְרוֹת וּבָאָרְ-סֶבָע). בדורות הקודמים היו הליטאים מטרה לחצי החלטות על התופעה הזאת. מענין שהאגה ה"ניטרלי", בין /s/ ל-/z/, נטפס לעיתים קרובות כהגה השונה מהאגה המוצפה: /s/ במקום /z/ ו/z/ במקום /s/).

גם המגע בין לשון הילדים ללשון המבוגרים מספק שפע של דוגמאות מעין אלו (טופילי טוטורייטו וכיו"ב).

היפוכה של אותה התופעה היא הבחנת היתר. הדבר עשוי לפреш שני מימושים של הaga אחד בשפה המשנית כ שני הגים שונים זה מזה, שכן בלשונו יש הבחנה שאין לה מקבילה בשפה המשנית. הדבר עברית התוודה מה שמה הנכון של האמרת היוונית: *ナンナ モスクロイ* או *ナンナ モスクロリ*, המבקש לדעת אם יש לומר קוראן או קוראן, מפה או מפה, לא ניתן תשובה לשאלתו ביוונית או בערבית, כיון שהוא מדמה לשם בוחן הבחנות שאינן מהותיות בהן.

לעתים יכול להימצא ניגוד בין שני הגים בשתי הלשונות, אבל הסיבות שהוא יכול להתקיים בהן שונות בין שתי הלשונות. גם מצב זה יכול להיוולד או הבחנת יתר, שהיא תופעה שאינה מפריעה לקשר בין הלשונות, או חוסר הבחנה, היוצר הפרעה בתקשורת. תופעה מוכרת היא הבחנה בין /ס/ ל-/ז/ בגרמנית המתקימת רק בין שתי תנויות, שלא כבערבית, שבה מתקימת הבחנה בכל סביבה. תופעה זו בדיורים של "ז'יקים" תועדה בבדיקות אחדות, שאי אפשר להביא אותן לפני ציבור מהוגן.

כמו גורמים משפיעים על זיהוי הaga בלשון המשנית עם הaga בלשון האם. גם קשרים אטימולוגיים בין שתי הלשונות וגם שימוש בסימן כתוב אחד עשויים לסייע לזהוי הaga בלשון האחת עם הaga בלשון האחרת. כל עוד אין הדבר כרוך בחישול ניגוד אפשר שלא תיגרם כל הפרעה בשל התופעה הזאת. במקרים בין לשונות שונות מומרים /צ/ רוטטות מכתשת ב-/ר/ רוטטות ענבלית ו-/צ/ חוככת ענבלית בלי שתיווצר הפרעה בתקשורת. קלות ההמרה גרמה שהמרה /צ/ ב-/ר/ הייתה לעניין שבאופןו, והתפשטה על-פני אירופה מצפון איטליה ועד לחופיה הדורומיים של נורגיה. ההדים בדיורים האנגלי מזהים את הניגוד בין החוככים הבירושיניים (/ θ /) והשיניים (/ t /) לבין הפוצצים המכתשיים (/ t / p /) כניגוד שבין הפוצצים האנגליים (/ t / p /) שבלשונותיהם לבין הפוצצים המכוופים (=רטורופלקסים) (/ t / p /), ועל-פי-ירוב אין דובר האנגלית מתקשה באיזוי ההגים בדיורו האנגלי של ההדי.

אבל לא תמיד הדברים חלקיים: יקרה ש אף-על-פי שדובר שפה אחת מבחין בין שני הגים בלשון המשנית על-פי הרגלי לשונו, לא יקלט ההבדל בכוון לדבר עם דובריה הילידיים של אותה לשון שהוא לו לשון משנית.

ברבים מלהגיה של הגרמנית לניגוד קולי ≠ בלתי-קולי (כניגוד שבין /k/ לבין /k/, בין /t/ לבין /t/ בלשוננו) מקביל לניגוד חזק ≠ רפה. ההגה הרפה שבאגיות הגרמנית, המקביל להגה הקולי בלשונות אחרות, עשוי להתרפרש כהגה הבלטי-קולי באוזנים של דוברי אותן לשונות, וכך, אף שהגרמנית יבחן בין שתי סדרות של עיצורים, הוא עשוי להישמע באוזניות של לא-גרמנים כדי שאינו מבחין. בסיפורו של ג'י-ד-מופאסאן *Boule de Suif* ('קדור-חלב') קצין גרמני צעיר פונה אל הנושאים ב'צՐפתיות של אַלְזָסִים': "Foulez-fous? *messieurs et tames?*" בהMRIו את ה-ץ ב-ץ ואת ה-ט ב-ט ג'י-ד-מופאסאן מנסה לרשום את הצרפתיות של הפרוטי כפי שהיא נשמעות לאוזני צרפתי. עניין זה עומד ביסודו של הבדיקה על פ' בראשי תיבות של פֶןְזִין אַוְנט זֹולָה (על היחס בין /s/ ל-/z/ בגרמנית דיברנו לעלה).

את התכונות המאפיינית את הדיאלקט הלאكونי של הספרטניות ב'לייסיטראטה' של אריסטופאנס היא הימצאות האות צ במקומות שהואינו מצפים לו-ט. יש להניח שהלאקונית הקדימה את האטיית בתהליך של הפיכת ה-*t^h*/-/*t^h*, ובמהה החמישית עדין משמשת האות ט באותונה כסימן /-/*t^h*. אפשר שלא אסיף לו הכתב כליל להציג את הברה הלאكونי המיעודה כ-/*s*, ואפשר שלא סיפק לו הכתב כליל להציג את הברה שבעל-פה נאלץ להסתפק באות צ, והשחקנים האתונאים קיבלו כתורה שבעל-פה מתי יש להגות את ה-ץ/כ-/, הגה שלא היה מצוי בלשונם. 2500 שנים לאחר אריסטופאנס הוציאו "קול ישראל" שני תקליטים של שירים יווניים, "אגן הים התקיכון" (ערך שמעון פרנס, CBS 1989-1988). לתקליט צורפו מליל השירים בכתב עברית, וכך גם עתה לא הבחנו בין /θ/ לביין /s/. שני ההגאים תועתקו באות צ, וכך נכתב בירת יונן "אסינה".

על מרכיבותם של הגאים המשפיעים על הדובר לאחות הגאים בשפה הזרה עם הגאים בלשונו תעיד התופעה שהגהה /s/ בערבית (ח') ייהגה בפי דוברי עברית לפעמים כ-/*s*/ ולפעמים כ-/*t^h*/: **סְבָרָא, נְסָרָא-דִּין** אבל צנעה, עבדול נאצרא; **אֲבָא סָאֵלִי** אבל ابو חצירה. לו היה זיהוי ההגאים תלוי בראשם הקווני בלבד, אפשר שמלכת אנגליה הייתה בלשונו **אַלְיזָאָבָס** ובירת אואוריה – **מִינְשָׁן**.

העברת מערכת הגאים משפה אל שפה (דהיינו האigkeit מילים זרות במבטaan שבלשון המקור) עשויה להעלות את הסטטוס החברתי של הדובר, או לעורר עליו ביקורת. שאילת מילים במבטaan המקורי יכולה לשנות את

מערכת ההגאים של השפה הקולוטת. היא יכולה לשנות את תפוצתו של הגד מסויים (כמו למשל הופעת /f/ בראש מלה בעברית, אבל כמובן בגל קורוטיה המיחודות של העברית יש להתייחס לדוגמה זו בהסתירות), או להעשיר את מערכת ההגאים בהגה חדש. בדרך האחרון התשרה העברית בהגה /w/. הדורות הקודמים לא הבינו בין /w/ ל-/v/ וכן שאלה העברית את המלים חלה, זיר וואדי (ספק אם נשאלו כולם ישר ערבית) בהגה /v/, אם כי שוננה דמארי מקפידה לבטא /wadi/ "משטף עוזב". הגיתת /v/ במקומות /w/ בשמות ערביים או אנגליים נשמעת היום מגוחכת. אם הכירה העברית בדורות הקודמים את ההגה /w/ בדיפתונג /aw/, אפשר שגם ה-/w/ איננו הגה חדש אלא יש כאן שינוי בתפוצתו.

היו בלשנים (כגון הרמן פאול, *מיה Meillet*) שטענו צורן חבר או איןנו יכול לעבור מלשון לשון. עיוון קל בלשונו (תחילה: אקס-בעל, סופר-מתוחכם, רה-ארגון. סופיות: קיבוצניק, ביצועיסט, ביצועיזם, בחורצ'יק, חמודילֶת) מגלת שאין הדבר כך. (ה-ז'יק הרוסי הוותיק בלשונו זכה להtaggal לאנגלית לא רק כ"גוטן צביבון מקומי", refusenik – סרובנייק, אלא גם במילים כגון beatnik. יש התולמים את העברתו ב-זונזניק היידי). אלה שאינם מאמינים ביכולתו של צורן חבר להtaggal מלשון לשון מפרשים את התופעות הנהן כך: לשון השאלה עוברים שני צורנים חופשיים: האחד "עירום", והשני שווה לקודמו אך בתוספת צורן חבר. מתוך הקשר בין משמעויותיהם של שני הצורנים יעמוד דבר השפה השאלה על משמעות הצורן חברו, והוא עשוי להפרישו ולהשתמש בו כבכל צורן חבר אחר שבלשונו. דרך משל: העברית (לשון חכמים) שאלת מן היוונית-דרומית את המילים סגנון ו-סנגנון. לדבר העברית היה ברור שהסופה – ר' מצינית בעל מקצוע העוסק בסגנון, וכך נוצרו בעברית החדש הסמטרוטר, העוגבר, והפעמוני (בעידוד התקדים של נחתומיר וחליטר בארכמית ובסיוע ה-zvonar גזע פעמוני' או ה-zjarlusug 'גען הגוסלי' הרוסיים). כך יכול להיווצר בלשון חכמים המונח ארבי דיאינים בצד דיאיניס, על-פי ארבי ליסטייס וליסטייס או ארבי איסטרטיגוס ואיסטרטיגוס.

הקנאים לתרבות היהיא חייבים למצואו לכל צורן חבר מומצא זר זוג מילים שאלות, שאין בינהן אלא הצורן החבור ההורא בלבד. ספק גדול אם יצליחו בכך. סביר שדבר לשון אחת הממיר את לשונו בלשון אחרת יחוש

בצורך להعبر רשותה אחת משפה לשפה, ואין פלא שדובר יידיש שלא נמצא בברית תמורה ראוייה לסופית – לעשייה ייעביר את הסופית אל העברית (או נסה לכפות את משמעותה על היצורן – זו העברית), והוא הדין ביצורן שמי' הבא לאחר מלה, ואחריו כל הגאה של המלה כמעט כל מה שקדם לתנועתה הראשונה, לצוין ביטול וזלזול (או"ס-שםוט).

עם זה ברור שישקוינו של צורן לעבור מלשון ללשון גדלים ככל שהוא חופשי יותר, בלי שינויים (אלטנטטיבים) בתוך המערכת, תפקידו פשוט יותר וכיו"ב, ולכן גדולים סיכוןיהם של שמות עצם לעבור מלשונו ללשונו מסיכוןיהם של מלות היחס, וסיכוןיהם של פעלים בעלי משמעות מלאה – מסיכוןיהם של פעלי עזר. תופעה מקבילה במאגר שבין תרבויות היא הקלות היחסית שבה עוברים מתרבות לתרבות הדברים המוחשיים (כלים, חפצים) לעומת הדברים המופשטים. צורנים שאינם משלבים, כגון מלות-משפט וקריאות, יעברו בקלות: *יאלה, נו, בא, צ'או*.

בשל אטיומתה של המלה הזרה היא ניתנת לניתוח מוטעה (*מיטאנליזה*). ההברה – *ז* בשמו של בגד הים הדוחלקי, *בליקני* (על שמו של אי אלמוגים בcean האוקיינוס השקט), נתפרשה לדובר העברית כצורן החיבור הרומי שמשמעותו 'דו', ואין פלא שבאים שנמצא הביקיני לא נועז דו והוא נשים שהסתפקו בחלקו התחתון, כונה הבגד החדש *מונוקני* ובפי הליצנים *בליקני*.

המחשה לקושי שבהעברת צורנים חבריים היא האפקט הקומי שיוצר הביטוי *זוזן על משקל sous le poids החרפני*. אותו אפקט קומי מסייע לעבור להוכיח את חdotתו של ביטוי מעין "אולי נזוז כבר!!" בלי לאבד את כוח האיזור שבו. כיון שהגעז עברי והסופית צרפתית מותקבל הרושים לשון הביטוי צרפתית. טקסט לייצני חדש גזעים צרפתים וסופיות לאייניות מצויין מוליך בתמונה האחורה של הקומדייה "חולה המודמה" (*Le Malade imaginaire*). בתרגוםו למזהה חיבר אלטרמן מין "חַד גְּדִיא" שרבות ממליו הן גזעים עברים וסופיות לאייניות, והוא מתובל במנה גוזשה של ביטויים ארמיים שנועד לשקף את מעמד הביטויים הלאטיניים בצרפתית המלמדת של המאה ה"ז.

הזכרנו שככל שהצורה חופשית יותר כן גדולים סיכוןיה לעבור משפה אל שפה, ולכן הפעיל המכיל ציוני זמן ולפעמים גם צוני גוף איןנו קל תנועה שם העצם (אפשר שלא פחות מסיבות דקדוקיות-מבנהו של פועלם כאן

גורמים לקסיקליים-סמנטיים: נראה ש מרבית המושגים החדשניים שנדరשים להם שמות חדשים הם שמות-עצם ולא פעילים). בעברית ובאחיותיה השמיות יש משוכה נוספת נספת המعقבת חידרת פעלים ארדים. שפות שמערכת הצורות שלهن דלה, אנגלית, יכולות לאמץ כל צורה שהיא במורומיה כפועל: telephone to. הרוסית והגרמנית גוזרות פועל בסימות: telefonieren, telefonirovatj. לשונות אחרות שואלות צורה חופשית שמנית ומוסיפות לה פועל כمعין פועל עזר, וכך נוצר פועל פריפריטי, למשל בתורכית: telefon etmek וביפנית *suzus* DEN.WA (DEN.WA' טלפון – צירוף מילים סיניות). הידיש, על אף יכולתה ליצור בסיס פועל הנגזר ממלחה עברית (בשונן 'להקשר', גנַב(ענ) 'לגןוב') מרבה להשתמש בפעלים פריפריטיים בשאלתה מהעברית (גיפטור ווערן, מוחל זיין, מורה האבן) ואפילו היהודים דוברי האנגלית נזקקו בדרך זו בהזדקקם לפועל שהוא ערך לפועל העברי *עליה*: to make aliya, ובשל יוקרטנה של האנגלית בקרבת הסנובה העברית כבר נוצרה לה בבואה בעברית, *עשָׂה עֲלֵיה* במקומות אלה. אמנים האפשרויות ליצור פועל פריפריטי פתוחה לפני הלשונות השמיות (בערבית המדוברת 'מרביבים' טלפון), אבל דרך המלך כרוכה בטיפול בסיסו שמננו רוצים לגוזר פועל: שליפת שורש והצבעתו במערכת הצורנים המסורגים, התחליות והסתופיות המציינית את מערכת הפועל הטלפון הגוזר מטלפון. התהילה והוא הופך את הפעלים השואלים לאורחים בלתי רצויים בלשונות השמיות, מה גם שמספר העיצורים העשויים להיכנס למערכת הפועל מוגבל.

נראה שהפועל טלפון איינו שאל במישרים מהלען אלא גוזר מטלפון ששאל לעברית, כדרך שגורים פועל מכל שם עצם עברי, וכך מתאימות העובדות לטענות של מיה שנזכרה לעיל. לעומת זאת, קשה להצביע על מלה שאולה שמננה יכול היה להיגוז הפועל פיס שבשzon חכמים, ועל הפועל פרגון שבעברית המדוברת של ימינו אפשר לומר בוודאות שנגזר ישר מן הידיש (פֿאָרגִינען), גם אם לידתו, מן הסתם, במעשה יצנות.

התערבותות של שפה אחת בשפה אחרת, שלעתים קרובות אין הדובר מודע לה, היא התערבות ביחסים. סדר היחידות עשוי להשנות בהשפעת הלשון האחורת, וכך נולדו בעברית בהשפעת האנגלית המלך *שלםת שרטון* ו-סאמי בורקאס, אף שבBORKER שרטון לוואי ל-המלך שלמה ולא בORKAS לוואי המתאר את SAMMI. בהשפעה זרה דומה נדחקו בפיRBIM חכם מאד או

חכם יותר מפני הסדר ההפוך. השפעה סמויה אחרת היא זיהוי צורן או קטגוריה של שפה אחת בצורן או קטגוריה שבשפה האחרת, ואז בשפה המושפעת ישנה התהום הסמנטי או התקkid הדקדוקי של אותן היחידות על-פי השפה המשפעה. דוגמה לכך בלשוננו יכולים לשמש שימושה של על בעל הבוקר או הסטכל על כבבואה של העברית ושל היידיש. השפעה זהה יכולה לצמצם מחלוקת תחבירית מסוימת או לחסלה, להרחיב או לברווא מחלוקת חדשה. אפשר שהיינונית אחראית להיעלמותם של "פועלי מצב" כגון אָדָם, שָׁמֶר, קָטֹו, גָּזֶל, בָּבֶד, קל והמרטם בצירוף הפועל *היה* עם צורה שמנית (שמילאה את מקום הבינווי באוטם פעלים), ואין ספק שאוצר המילים המשכילי האירופי הבוני מיוונית ורומית טיפח והolid בעברית מחלוקת של תחיליות כגון: אִי, רְבָּי, פָּדוּ, עַל-, תָּת-, קְזֻסָּה-/טְרוּסָה-, בְּתָרָה-, חֹזֵךְ-, פְּנִימָה-. ציר המעבר היו אותן מילים ששימשו כנסמכות ועד היום הדברים מתבחנים לאיזו מחלוקת לשיך אותן (האי-

אמון / אי האמון; רבִי אלופים אבל תְּתִ-אלופים?).
 לעיתים בהשפעת שפה אחרת תאבד שפה אחת הבחנות מחיבות. נוטים לראות את אבדן הבחנת המין בספרים בעברית המדוברת או את אבדן הבחנה בין אָם ללו (ביתר דיוק, העברת נעל הבחנה בין משפט תנאי קיים למשפט תנאי בטל מלת התנאי לצורות הפועל) כפרי השפעה אירופית. גם אם אין היא הגורם היחידי, ודאי שיש סימעה לתופעה יש לזכור שבעברית המדוברת השתמרו שתי מערכות הספרים, אבל תפקידן איננו עוד זכר ≠ נקבה. אפשר שתהיליך דומה מתגש בלשונו?: ...ועשרה = יערן דקות' או יערן אגורות').

מידת זרותם של היסודות המושאלים שונה מקרה לקרה. כתיבן המקובל של כמה מילים שאולות בעברית עשוי למד עד כמה הצלילה הלשון המשאליה לסביר כיצד חלק מילה המקורי: אֲשֶׁתְנָר, תפָרָו, ובאופן חלקו עַל-מְפִיק (בעברית: עישְׁתָנָר, טְפָרָאו, עַלָּא פִּיפָּה), או פִּיתָה, מלה שモוצאה כנראה לאנגובארדי והגיעה לשוננו מהספרדית היהודית (שאלת מהיונית). כתיבת המלה בכתב פיטה תהיכש שגיאת כתיב לכל דבר, ואך אבן-שושן במילונו לא חשב בה שהיא מלה שאולה אירופית על אף הטעמה, הטעמת מועליל (במלים **הים הכספי ובערית** (= 'בזבוז קאנאראי') לא רק הפתיב אלא גם הטעמת המלרע מעדים שבעני הדבר עברית הן מילים עבריות מקוריות). שינוי הגייה כמו ב-*monologue* (הגה-אונניים)

הצרפתית שהפכה לפידון בלשונו יצר פוליסמיה מוזרה בדומה לפס, פֶּבַל, בֶּף שהוסיפו לשם עיותהן משמעויות חדשות בשל דמיון צלילי לעז, או האג'וז (exhaust) שבזכות ה"שיבוש" נראה עברו מבטן ומלידה.

מלה שומרית LAH.U.MA ('סְפִּן') הגיעו לשונות השמיות המערביות (הארמית והערבית) בתיווכה של האנפית, שאף היא לשון שמיית. בכל הלשונות ההן נפרשה המלה זהarra כאילו היא שcolaה משקל בעלי המלאכה: מלָח כמו טְבַח, גָּבֵב, רָכֶב. אף שזכתה במשקל העברי נשאה המלה מלָח מבודדת בעברית ומסורתה לא צמחו גידולים נוספים. לעומת המלה שמקורה צרפתי *retouche* התגללה בעברית החדשה (בצורה המזכירה דוקא את הצרפתית ולא את גלגוליה ברוסית, בגרמנית או אנגלית), ובשינוי הגיהה קל נפרשה כשם פעהה ריטוש, וכך נולד לצד הפועל המקראי ("וְעַלְלֵיכֶם תָּרֻטְשׁ") פועל חדש שווה-צליל: ריטש' תיקן בדיות גנטיב או תצלום.

שםות עצם ממוצא יווני המסתויימים ב-*מָה* (דרמה, פֶּרְדִּיגָּמָה, פרובְּלָמָה) שביוניות מין הדקדוקי סתמי (ביוניות שלושה מינים דקדוקיים: זכר, נקבה וסתמי), מתפרשים כשםות עצם ממין סתמי גם בגרמנית, שאף בה שלושה מינים דקדוקיים. אֲפָעָל-פִּי שכמה מן הלשונות הרומיניות (כגון איטלקית וספרדית) הסימות *א-* – היא סימן מובהק למין נקבה, אותן שמות העצם הם ממין זכר (בשפה ההן יש שני מינים דקדוקיים בלבד: זכר ונקבה). לעומת הרוסית, שיש בה שלושה מינים דקדוקיים, מפרש את *ה-א-* – כסופית הנקבה ובכך ממעיטה מזרותם של שמות-העצם ההם. היידיש נהגת שלא חכמים בביימה ונימה, אם כי תוכנות אחרות (ובעיקר הטעמת המלעיל) מציניהם לדובר העברית, כי הם מילים שאלוות. על סיוורה של *ה-א-* – הסופית במלים כגון **אנטִיבּוֹטִיקָה** או **מְדִיחָה** כסימנת נקבה (במקור: סימנת רבים) יצא קצף של חכמים רבים. הם מעדיפים לנוהג בהן כשמות בריבוי בגין תחושתו הטבעית של דובר העברית.

מידת הinctחות שונה של מילים שאלוות אנחנו מוצאים בנסיבות הריבוי שבלשון חכמים במלים כגון וילאות, **תִּיאָטְרָאָות** (בניגוד לוילונות, **תִּיאָטְרָוִנִים**). אין צורת הריבוי נגזרת במישרים מצורת היחיד: וילון, **תִּיאָטְרָוּן** (יוונית: *υελύθης* (מרומית: *VELUM*), *νιεάτρων*) אלא מצורת הריבוי

שבלשון המשאללה ($\alpha\lambda\gamma\beta$, $\alpha\tau\alpha\tau\alpha\epsilon\epsilon\theta$); ובדומה לכך התואר פורטוגלי הנגור שמיירים שם הארץ המושאל לעברית, ולעומתו התואר פורטוגז'י הנגור מבסיס התואר בשפות זרות (וירושה להעיר שהمعدיף מאלטי על פני מאלטֶז'י נאמן לא רק לעברית, אלא גם לצורת התואר בלשון המאלטית). השפעתה של שפה אחת על חברותה בתחום אוצר המלים קללה לizophוי כשרצף הגאים מועבר משפה אחת לחברתה (ליתר דיוק, מדובר כאן בסיבור הפוונטי שנוטן דובר השפה השואלת לרცף ההגאים הנשמע באוזניו בשפה המשאללה). השפעה שדובי השפה המושפעת מודעים לה פחות היא שינוי המשאללה). דוגמאות יפות (סוללה || בטריה, מלאץ || אנגלוס) ניתן הקורא במאמרו של גדי בר-עמי צרפתי בסדרה הזאת: "תולדות מליט". סוג בבואה נספּ הוא תרגום השאללה, שלפעמים הוא מלא, דהיינו כל רכיב בביטוי המקורי מתורגם: גן-ילדיים (Kindergarten), יין יבש (sec ziv), ולפעמים חלקו: עיפרונו (Bleistift); קדם לו תרגום מלא עט-עופרת). סוג בבואה הרחוק יותר מהשפה המשפעה הוא מלא חדשה בלשון המושפעת, שאף שאינו רכיביה שווים לרכיבי המלה בשפה המשפעה,ऋצף לטבעו מطبعו לשון חדש מקורו בקיום המושג בלשון המשפעה. דוגמאות רבות לכך יש בתחום המינוח המדעי. לדוגמה נמצא גם העברה וגם תרגום שאלה ייחד. תרגום השאלה המתווסף להעbara מפחית מאטימות הביטוי בשפה המשאללה. מקרים כאלה רזוחים בשמות המתקרבים לשמות פרטיים (מים-אחרוניים-זואסער, פָּלְבָּ-בּוֹלְדָּג, ושמות גאוגרפיים: מַדְבִּיר-סָהָרָה, מַדְבִּיר-גּוּבֵּי).

כיוון שמודעותם של הבלשנים להיערכות יסודות במערכות רבה בתחום הפונטיקה והדקדוק, הרבה מודעותם לחידרת יסודות זרים למערכות ההן, יותר ממודעותם להשפען של ייחדות לקסיקליות מושאלות על מערכת אוצר המלים. שמוטיהם הזרים של חפצים מיובאים חדשים הם רק תוספת לאוצר המלים. ואינם משפיעים על המלים שכבר קיימות בו, כגון טְלוּזִיה. השתלבות של ממש במערכות אפשר למצוא כשחחף החדש המיו בא עשוי להתפרש כפריט נוסף במחלקה קיימת. כגון הסומפּרָרוּ (בספרדית: שם כללי 'គּוּבָּ') שנתייחסה בעברית לכובע רחב התיתורה נוספת מקסיקו, הרופאשקה (ברוסית: שם כללי ל'חולצה') ששימשה בעברית עוד בשנות החמישים ל'חולצה רוסית' עד שנעלמה, הגאטקעס (ב乂ידיש: שם כללי ל'תחתונים') התאחדו בעברית ל'תחתונים ארוכים', לבוש שנחשב לפני שנים

לבושים של אנשים זקנים שלשונם הייתה יידיש. מאז מלחמת ששת הימים היו התחנותיים הארוכים עם הגוף בעלי השרוולים הארוכים לפריט לבוש מקובל בצה"ל, ובשנים האחרונות דבק שם **אטקעס** גם בגופיה. עוד שםZR שהייתה לו עדנה בזכות שימושו בפי החילאים הוא **צ'ימידאן**. בספרם של דן בנ-אמוץ ונתיבה בר-יהודה מלון **אחול-מנוקי** לעברית מדוירת בשם"ב מובא הערך אַפְּדוֹן (פרסייה: ג'אמה-דאן), מילולית 'נושא-בגדים' ומכאן 'ארגז לבגדים'. במשמעותו 'מזוודה' הגעה המלה לרוסית ובצורתה הרוסית היא משמשת ביהדות: טשעמאָדאן) במשמעות: (1) מזוודה גדולה (2) ארגז המכוניות. באותה תקופה (שם"ב) כבר היה נפוץ בין חיילינו תיק הבד הגדל שאיננו נוקשה כמוידאן (מה מקור הצורה?).

יראה שמלה זהה תתרחזה במללה קיימת, ולאחר תקופה של מבוכה תדחק את רגילה. כך אויר על מללה **מציה** שנזכרה בעברית מפני ה-*cracker* האנגלית, הנגנית בעברית קרייך, בדיפתונג /e/ (בஹיות שקיים בהן אותו הדיפתונג) הנראה לדבר העברית כמאפיין את האנגלית, על אף שאיננו במללה ההיא (דבר דומה קרה ב-*special* – **סְפִּיעֵל**). יש לזכור שבשוננו המתחדשת לעיתים קרובות המלה הוותיקה היא הלועזית והחديدة בעברית היא. במקרים אחרים עשויה תקופת ההתרכזות בין שתי המלים הצרות להסתיים בהיבדלות משמעותות. מיום שהיא הארגן החשמלי לכל שווה לכל נפש, ניכרת בפי רבים התiedyדות בשימוש במללה **עוגב** לכלי הקנים היישן, ואילו אורגן משמשת לכלי המחבר את צליל הכלוי היישן בשימוש בתנדים חשמליים. תhalbיך דומה מסתמן בקֶלֶטֶת (רשותם) וקסטה (לוידאו), בתקליט ודייסק (compact disk), הצעה שעדיין לא אושרה באקדמיה לשונית העברית: **תקלייטור**. התundersות לשונית בזאתה אותה היבדלות אנחנו מוצאים בקליטת השם **אינדיאני** כמיוחד לאדומי העור של אמריקה. בתרגומו של י"ב ליוֹנֶר ל"המוחיקני האחרון" של פנימור קוֹפֶּר בשנת תרנ"ז אנחנו מוצאים הודי כתרגום ל-*Indian*, בבואה עברית מדוקית לתושבי שנאלצת לצין בתואר *red* ("אדום") את תושבי אמריקה בנייגוד לתושבי הודי, אם אין הדבר ברור מן ההקשר. אבל בתרגומו של נ' טולצ'ינסקי ל"גשועי" של אותו מחבר (בשנת תרפ"ג) אנחנו כבר מוצאים "**אנְדִּינִי**". בלשונות אירופה משמש התואר השואל מה**סְפִּידָן** העברי לצין מה שקשר ביהודי ספרד. בשל השימוש המקובל בין יהודי ספרד התהפקו הדברים אצלנו, בשם **סְפִּידָת** אנחנו מכנים את הלשון הקאסטיאנית והרוצה

לייחד את הספרדיות-יהודית מכלל הספרדיות מכנה אותה בשם הלועזית **שפאניאוילית**. אפשר שהצלהה של **פרצוף** (מיונית) להציג בלשון חכמים ל-פניהם העברית נבעה מהיכולת להבחין בין יחיד לרבים. בימינו נוספת למלה משמעות לאנאי, שלא נודע לה במקור. עניין מיוחד יש במלים ששאלת היידיש מהעברית והן שבו וחזרו לעברית לדור לצד המלים המקוריים, לעיתים בבדול משמעות (**קְבָרָה ≠ קְבָרָה**) ולפעמים בגין מיוחד שאיננו בהוראת המלה ממש (תבלית, עצות **/taxles/**, **/ejtses/**).

התערבות דקדוקית או פונטיבית מוגבלת בדרך כלל לקהילות דו-לשוניות. הדבר שונה בשאלת מלים. כיון שאין אוצר המלים מבונה כ מערכת ההגאים ומערכת הדקדוק, הוא פרוץ מון לשאלת. הצורך בשאלת מלים אינו שונה מה הצורך בחידושי מלים בכלל: הצורך לננות דברים, אנשים, מקומות או מושגים חדשניים שחברה אחת למדה מחברת אחרת. לעיתים קרובות נמצא לשון חכמים שאלת תשאל משפה אחרת מלים בתחום מסוים (כגון לשון חכמים שאלת מלים מן הרומיית ביחיד בענייני צבא: **אג'ו**, **קסראטין**, **קלגס**, **טירון** ואחרות). על מנתיה של התרבות המשותפת לכל אירופאה מעיד אוצר המלים הגדול המשותף להן, השאול ברובו מן היוונית-רומית. בדומה לכך נמצא בלשונות השמיות של האזור (ערבית, ארמית, ערבית) אוצר דומה של מלים שאלוות, והוא מקורו אקדמי או יוני.

שימוש במונחים הקיימים בלבד בשפה השואלת. שכיחותו של מושג מסוים בתרבות המשאלת לעומת חדש בשפה השואלת. שכיחותו של מושג מסוים בתרבות המשאלת לעומת נדירותו בתרבות השואלת יסייע להשאלה גם אם כבר קיימת מלה המביעה אותו בשפה השואלת. יש הסוברים שאחד הגורמים המעודדים שאלת מלים הוא מניעת הומונימיות בשפה השואלת (זהיינו המרת אחת משתי מילים שות-צלצל בשפה השואלת במליה זרה). נראה שקשה למצוא דוגמאות לכך; יתר על כן, קל יותר למצוא דוגמאות לשאליה היוצרת הומונימיות. כבר הזכרנו את **הרייטוש**, ודוגמאות נוספות: **בול** (דזאר). מלה פרסית-טורקית-ערבית) ובול (בקלייה למטרה. אנגלית: **'pass** ('חתייה') וב hyperspace על **בול** ('יעז'), **පַס** ('אישור יציאה') **pass** ('חתייה') ובhyperspace הײַדיש ('יצועה'), וספק גדול אם יצירות הומונימיים המשמשות גורם מונע או ממנע בשאלת מלים.

מלים שאיבדו את כוח הבעתן עשוויות להזדקק למילים שות תוכן באורה לשון (**הִיכָּה – הַרְבֵּץ**) או בשאליה (**הַפְּלִיק**). וכן **מֶה – זְבַּגָּי, יְשֹׁו – תְּרַפָּ, יְשֹׁו**

- אנטיקת). שאלת מלה יכולה לנבוע מצורך בהמרת מלה קיימת באחרות לשם לשון נקייה, אוֹפְמִיזֶם (כגון רַקְטוּס), והיפוכו, קאקוֹפְמִיזֶם, הרוח בלשון העגה (הוריד עליו את הלאפֵס שלו), ובמקביל לזכות ביוקריה (כגון שאלת מלים רומיות בלשונות אירופת ובעברית, כיש מלים מקוריות שונות משמעות, וכן אנגלית בלשונו, כגון סְטָאִיל – סְגָנוֹן, דְּרִינָק – מְשֻׁקָּה וכיו"ב). או להפוך, שאלת לשון הנופלת ביוקריה מהשאילה, כדי ליצור אפקט קומי או מזלזל (כגון שאלת מיידיש או מערבית בעברית). צורך בשאלת כדי להבחן הבחנה הקיימת בשפה המשאילה ולא בשאלת כרונך בדרך כלל בקיומה של קהילה דו-לשונית. כך שאלת לשון חכמים את אילן הארמית שנוסף על עץ העברית וננתנה לעברית כדי להבחן בין החומר לצומת. בדיקותה בלשון המקרא ויתריה העברית החדשה על הכליל הטוב והנicha לו קיום של מותרות: כמו פין סגנוֹן, כולה נרדפת לעץ (צומח) בסגנון גבוה.

ההיכשפות להשפעתן של לשונות זרות מאיצה את קצב חילוף החומרים בשפה. שפות שבו מנוטקות מלשונות זרות (כגון האיסלאנדית) מפתיעות בשינויים המעניינים יחסית שחלו בהן. אין פלא שעל אף הברכה הטמונה במגע מפלה של לשון בלשון, התרבותיות החרדות לקשר שבין הדורות ולשמירת ייחודה מגילות יחס שלילי כלפי השפעת לשונות זרות על לשון.